

Ukupituluka mu Ndalama sha Climate Justice Fund

Ilyashi Mubwipi

UBUTEKO BWA CALO CA SCOTLAND

DECEMBER 2021

Amashina ya Tubungwe Mukwipifya

Mukwipifya	Ishina Iya Kabungwe
CADECOM	Catholic Development Commission in Malawi (Akabungwe ka Ba Katolika aka Buyantanshi mu Malawi)
CARD	Churches Action in Relief Development (Akabungwe ka Filonganino fya Mapepo Akafwilisha mufya Buyantanshi)
CCPM	The Climate Challenge Programme Malawi, led by SCIAF (Ubwanshiko Ubulolesha pa Mafya ya Miceele mu Malawi ukutungululwa na SCIAF)
CICOD	Centre for Integrated Community Development (Akabungwe ka Buyantanshi bwa Ncende sha Bwikashi bwa Bantu)
CISONECC	Civil Society Network on Climate Change (Akabungwe ka Buteko bwa Cikaya Akalolesha pa kwaluka kwa Miceele)
CJF	Climate Justice Fund (Indalama sha Mulinganya wa Miceele)
CJIF	The Climate Justice Innovation Fund (Indalama sha Kubombela pa Mulinganya wa Miceele)
LUANAR	(Lilongwe University of Agriculture and Natural Resources Isukulu Likalamba ilyafya Bulimi ne Filengwa-na-Lesa mu Lilongwe)
M&E	Monitoring and Evaluation (Ukuceceta no Kufwailisha)
NIRAS-LTS	LTS International Limited, iciputulwa ce Bumba Iya NIRAS
OECD-DAC	Organisation for Economic Cooperation and Development's Development Assistance Criteria (Ifikomo fya Myafwilishishe ya Buyantanshi mu Kabungwe ka Bwampano bwa Makwebo no Buyantanshi)
QuIP	Qualitative Impact Assessment Protocol (Ifikomo Fyakufwailisha pa Filetumbukamo Ifisuma)
SCIAF	Scottish Catholic International Aid Fund (Ubwafwilisho bwa Ndalama ubwe Sonde Lyonse Ukufuma ku Cilanganino ca Katolika icaku Scotland)
ToC	Theory of Change (Ilyashi Iya Kwaluka kwa Fintu)

Ubulondoloshi

Ubwanshiko bwa Climate Justice Fund (CJF) nangu Climate Justice Intervention Fund bwapangilwe no Buteko bwa calo ca Scotland mu mwaka wa 2012 pakwafwilishako ukupwisha amafya ayaletwa nokwaluka kwa miceele mu Malawi, Zambia na Rwanda. Ukufuma epo ubu bwanshiko bwa ndalama bwatendekele bwalyafwilishako imilimo na manshiko 31 ayalolesha pa mulinganya wa miceele elyo nokwita kwa butantiko bwa milimo kutatu; Ukwakubalilapo (2012-2015;), Ukwabubili (2014-2016;) elyo Ukwabutatu (2016-2021), apo apali no mulimo uukalamba uwa Climate Challenge Programme Malawi (CCPM) elyo no bwanshiko bwa ndalama ubwa Climate Justice Innovation Fund (CJIF).

Ba NIRAS-LTS balipeelwe imilimo no Buteko bwa Scotland ukuti bengabombela pa kufwailisha kwa fiputulwa fitatu ifyakwambilapo ifya ndalama sha CFJ ishakwafwilishako ukusambilila elyo nokwishibisha pa fipande fimbi ifya milimo yakuntanshi. Panuma yakuti umulimo wa CFIJ naupwishishiwa mu mweshi wa Machi, 2021, elyo no mulimo wa CCPM uwalingile ukupwishishiwa mu mweshi wa Lusuba-Lunono, 2021, uku kufwailisha kulepeela ishuko ilyapanshita iyayana ilyakupituluka mufyabombwapo, umulimo fyabombeelwe elyo nabantu abo fyabombeelwe. Ico uku kufwailisha kubeleleko 'kwesha ukumona imibombele ya CJF mukufikilisha ifikomo fya mulinganya wa miceele elyo nokumona apo ubu bwanshiko bufikile pamo nefibombelwepo.' Ifikasangwamo fikafwilishako mucipande ca CFJ icikakonkapo pakuti cingakonkanyapo ukuba namaka'. Ukupangwa kwakufwailisha kwiminine pa mibombele ya kabungwe ka Organisation for Economic Cooperation and Development's Development Assistance Criteria (OECD-DAC)¹: ubukankala, ubwampano, imibombele, ukufikapo kwa mibombele, ifiletumbukamo, pamo nokutwalilila. Amepusho 14 ayakufwailisha, ayalelanda pa mulimo napantu ubwanshiko bwafika,

¹ Umulimo wa OECD-DAC Quality Standards for Development Evaluation walipangilwe ukupitila mu malangulushi ye sonde lyonse pakuwaminisha imibele ya kufwailisha kwa buyantanshi ukwe sonde lyonse. Ifikomo fya nkonka fitungilila ukufwailisha ukwafikapo pali cila ciputulwa ica mipangile ya kufwailisha pamo nokufikilisha. Akabungwe ka Kufwailisha kwa Buyantanshi aka OECD-DAC Network on Development Evaluation kalondolola ifikomo mutanda (6) ifyakufwailisha ifili pesamba: Ubukankala (bushe ifilebombwa mukucincintila filebombeka ifyalungama?); Ubwampano (bushe ifilebombwa mukucincintila fyampene shani?); Imibombele (bushe ifipe filebomfiwa shani?); Ukufikapo kwa mibombele (bushe imibombele ilefikilisha ififiko fyonse?); ifiletumbukamo (bushe bupusanonshi ubo iyi mibombele ilepanga?); pamo no Kutwalilila (bushe ubunonshi bulimo bukatwalilila?).

yalipangilwe ukukonkana nefa fintu fitatu. Ukufwailisha kulesanshamo ubusuma no bwingi bwe lyashi ukufuma mu fyalembwa, umulimo no kutantikwa kwa bwanshiko pamo na mepusho ya bantu abocikumine, ukubombela pa fikomo ukufuma kuli Qualitative Impact Assessment Protocol (QuIP)² elyo nokwingishamo kwe lyashi, pakwasuka ku mepusho ya kufwailisha elyo nokupanga icikomo ca mulinganya wa miceele ica Ilyashi Iya Kucinja - Theory of Change (ToC).

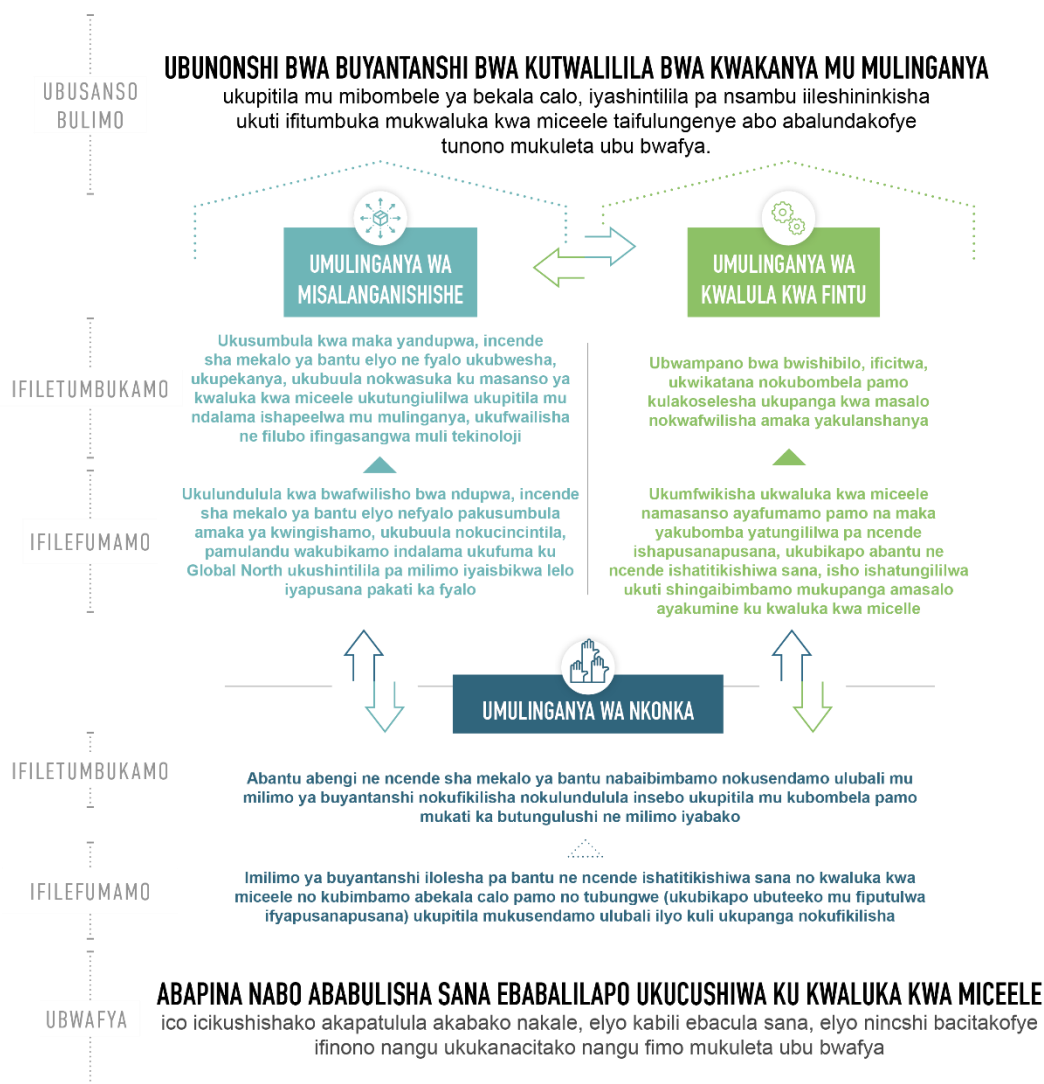
Ukulondolola Umulinganya wa Miceele elyo ne Lyashi Iya Kucinja - Theory of Change (ToC).

Panshita yakutendeka uyu mulimo, ilyashi Iya Climate Justice Theory of Change (ToC) lyalipangilwe no Buteko bwa Scotland ukupitila mu kulongana kwa kulanshanya ukwacitike pa 17 Akapepo-Kakalamba, 2021. Uyu mulimo wapangile inshila shitatu ishakuminkana ishakwalula mu nceshi shitatu isha mulinganya wa miceele:

- **Umulinganya wa Misalanganishishe** cileimininako ukulingana kwa kukwata, elyo nokwakana ifipe na ubunonshi. Mu bulondoloshi bwa Climate Justice ici cilelundamo ukukwata kwa fintu no bukumu pamo nokwakana indalama shonse ishakubombela pa kwaluka kwa miceele ukwabula umucisha-cinani;
- **Umulinganya wa Nkonka** cileimininako icishinka, umulinganya elyo nokupanga kwa masalo ukwabula umucisha-cinani;
- **Umulinganya wa Kwalula Ifintu** cileimininako umucisha-cinani wa butungulushi elyo cilelolesha pa kumfwikisha bwino imilandu yonse iikumine Ukwaluka kwa Miceele, pamofye nokubikamo amaka.³

²Umusango wakufwailishishamo pa busuma wa fintu uwashintilila pa kwipusha abalesendamo ulubali pa fintu ifyo bamwene ukuti efcinjishe sana muncende ishapusanapusana mu myeo yabo, panshita iyalingwa, uwabomfiwe pakufwailisha ifyatumbwike mu milimo ya kucincintila elyo ne lyashi lyakucinja kwa fintu.

³Deutsch, M. 'Justice and Conflict,' in Deutsch, M; Coleman, T. and Marcus, C. eds (2011). *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*. John Wiley & Sons. See also, Newell, P; Srivastava, S; Naess, L.O; Contreras, G. and Price, R. (2020). *Working Paper 540: Towards Transformative Climate Justice: Key Challenges and Future Directions for Research*. International Development Research Centre (IDRC).

Ukusenda iyi nshila yakubombelamo mu lubali lwa kwaluka kwa micidele iya ToC ngapakwambila, ToC iyapangilwa mukuceceta bwino ubwanshiko bwa CJF, yalipangilwe no Buteko bwa Scotland elyo nabambi ababombela pali CJF ngolubali lwa kufwailisha (moneni Icikope 1 pesamba). Ici cabomfiwe ku a) ukupituluka mumibombele iyabomfiwe mu fipande fyakunuma ifya CJF elyo kabili kuti b) capeela ubwishibilo ku mibombele iyakuntanshi.

UBUNONSHI BWA BUYANTANSHI BWA KUTWALILILA BWA KWAKANYA MU MULINGANYA ukupitila mu mibombele ya bekala calo, iyashintilila pa nsambu iileshininkisha ukuti ifitumbuka mukwaluka kwa micidele taffifulunganye abo abalundakofye tunono mukuleta ubu bwafya.

ABAPINA PAMO NABO ABABULISHA SANA EBABALILAPO UKUCUSHIWA KU KWALUKA KWA MICEELE ico icikushishako akapatulula akabako nakale, elyo kabili ebacula sana, elyo ninshi bacitakofye ifinono nangu ukukanacitako nangu fimo mukuleta ubu bwafya

Icikope 1 Ifilebombwa mu Kucincintila Umulinganya wa Micidele – Ilyashi Iya Kucinja kwa Fintu

Inceshi shonse shitatu ishakuminkana isha mulinganya wa miceele shilabomfya imibombebele yonse pakufikilisha (umulinganya wa nkonka), pamofye ne misango yamibombebele iitungililwa no mulimo (umulinganya wa misalanganishishe pamo no wa kwalula ifintu). Ngo lubali Iwa Cipande Cakwambilapo, umutande wa mibombebele iingatungilila ukukwanisha kwa fikafumamo ne fikatumbukamo mwisamba Iya nceshi shitatu isha kwaluka kwa miceele shalipitulwikwemo nokufwailishiwa. Icakumwenako, inshila shakuibimbamo pamo nokufwailisha kwa bukabilo (umulinganya wa nkonka) fitungilila ukusala kwa mibombebele (umulinganya wa misalanganishishe), ukufikilisha kwa ishi mibombebele kuletungililwa nokukoselesha kwa fiputulwa fyamilimo ifyakuli cila ncende (umulinganya wa kwalula kwa fintu) elyo nokuibimbamo kwa bantu bambi ababombela pali ifi fintu, ukubikapo nababomfi ba buteko abafwilisha abalimi ukupitila mukubapandako amano nokubapeela inkosho sha mibombebele (umulinganya wa nkonka). Mukulundapo, ukupitiila mukupeela inkosho ku bekala calo pakuti bengapanga amasalo ayakumine ukwaluka kwa miceele nokubakoselesha ukuti bengafwaisha amabukabilo ne nsambu sha ncende shabo (umulinganya wa kwalula ifintu), imilimo kuti yatungilila ukutwalila kwa milimo, pamofye nokukwanisha ukulundako kwa bwafwilisho bwamu mekalo ya bantu pakukwata imibombebele iipya nangu ukuya pantanshi, pamo nokupangilapo nafimbi ukufuma kuli bambi.

Ukufwailisha kwapitulwikemo mu milimo ya CJF pakwishiba bwino inshila isho CJF yabomfeshe pakutungilila ukwaluka kwa miceele ukufika pali lelo. Ukupita mu milimo yonse iya CJF, imibombebele ya milimo iyapusana-pusana ilafwaisha ukulolesha pa fiputulwa fyonse ifya mulinganya wa miceele, nangu cibefyo, takuli nangu umo umulimo uwasangilwe ukubimbamo imbombebele yonse.

Ifyasangilwe

Ifyasangilwe mukufwailisha filabika pamo ilyashi Iya busuma no bukulu bwa mulimo ukufuma mukupitulukamo ukwa mu fyalembwa elyo na mepusho ayaipushiwe ku bantu abasendelemo ulubali mukufwailisha. Amepusho ya kufwailisha yapangilwe ukwasuka ku kufwailisha ukusuma ukwa OECD-DAC (ubukankala, ubwampano, imibombebele, ukufikapo kwa mibombebele, ifiletumbukamo, pamo nokutwalilila) ponse pa mulimo wa CJF elyo napacipande ca bwanshiko.

Mukulolesha pa **Bukankala** (iili mibombele iyapangilwa ukufikilisha imilimo ya kwaluka kwa miceele), ifyasangilwe nifi:

- **Ilipusho Lyakufwailisha 1:**⁴Kufika pesa apo imilimo ya CJF yabeela iikankala ku mulinganya wa miceele. Kufika pesa ukwakulolekesha pa mucisha-cinani uwabako (pamo nga ukupusana kwa mikwatile ya Cuma nakapatulula ukushintilila pali jenda, imyaka, ukulemana nangu umutundu) ukwamipangilwe ya milimo?

Imilimo ya CJF yalefwaya ukulolesha pa ncede ishabulisha sana lelo ilingi tepa bantu ababulisha sana. Ukulolesha pa balenonkelamo mu mibombele ya iyi milimo yalelokesha pa 'fikumine imibombele' ukucila ukulolekesha pakuibimbamo pakwishiba ifilekabila abekala calo. Nangu cibefyo, imilimo ya CJF yalikwete imyumfwikishe ya, no kulolekesha pa, mulinganya wa miceele, nangu cakuti imilimo imo yalikwete ukulolekesha sana pa buyantanshi ubwatunguluka. Mu kulondolola kwa fyasangilwemo, cifwile kabili ukwishibikwa ukuti incende sha mekalo ishamu Malawi, Rwanda namu Zambia shaliba pabwafya bwafintu ifingi ifyabipa (ukubikapo na ukubunda, ifilala fyanshita iitali elyo nefilala ifyanshita iinono), elyo imilimo ya CJF yaloleshe pali aya mafya munshila ishampusana-pusana. Icakumwenako, imilimo iingi yalilengele ukuti ukukwata kwa menshi yakunwa na/nangu ayakutapilila kuwamineko, elyo imilimo imbi nayo yatungilile ukufusha kwa misango ya fyakulya pakusumbula ukushipikisha, nangu imisango iisuma iya maka pakusumbula ubuyantanshi nokucefyako ukushintilila pa fintu fya mumpanga ifyo ifilecepelako cilabushiku.

- **Ilipusho Lyakufwailisha 2:** Kufika pesa apo imilimo ya CJF yayampanina ne nceshi sha mulinganya wa miceele (umulinganya wa misalanganishishe, inkonka elyo nemyalwile ya fintu)? Imibombele ya CJF yalyampana bwino ne nceshi sha mulinganya wa miceele, nangu cakuti kuti kwaba ukuya pantanshi ukupitila mukulundako ukulolesha kwapa mulinganya wa nkonka.

⁴ Ubutantiko (pamofye ne mipendele) ya mepusho ya kufwailisha yalicinjishiwa ukufuma pa kulembwa kwa Nsebo sha Kutendekela.

Ilyo caisa ku **Bwampano** (nimunshilanshi umo imibombele ya iyi milimo yayampanina kuli cila umo elyo naku fikomo na manshiko ya Buteko bwa Scotland), ukufwailisha kwasangile ukuti:

- **Ilipusho Lyakufwailisha 3:** Bushe ubwampano bwafika pesa na manshiko ya muncende, ukubomba kwakuli isho ncende ne fikomo fya calo/incende?
Imilimo ya CJF yalemoneka ukuwama mu kusambilila ukufuma kufyo bapitamo abene no kwampanya imilimo nefilekabilwa kuli cila ncende (ukwampana kwamukati ukwakosa) ukucila ukwampanya imibombele ya milimo ku fikomo fya calo nokubimbamo ababombela pamo no buteko (ukwampana kwamukati ukwanaka). Imilimo imo yali no bwamapano ubwapamulu ku mibombele yacila ncende, makamaka ilyo yabombele pamo nababomfi bambi abamuli cila ncende. Ukubombela pamo ukwa misango ya mulinganya wa miceele nako kwaliba ukukankala. Mukulundapo, kuti kwaba amashuko ayengi ku milimo ya CJF ukutungilishanya nokulundako ukusambilila ukufuma kuli iyi milimo.
- **Ilipusho Lyakufwailisha 4:** Bushe iyi milimo yayampana shani ukuba nge mibombele ya CJF?
Imibombele ya CJF iya milimo yaliba iyapusanako, nangu cakuti ukwampana kulakwanishiwa ukupitila mukulolekesha (makamaka) pa milimo yakusendelamo ukwaluka kwa miceele.
- **Ilipusho Lyakufwailisha 5:** Bushe ubwampano bwaba shani pakati ka milimo ya CJF ne milimo iyaba pamulu mu Buteko bwa Scotland mukullosha kuli CJF? Kubombela pamo ukwashani ukwabapo pakati ka manshiko ya miceele aya Buteko bwa Scotland elyo musango nshi untu yabombela pamo nokwafwana?
Imilimo ya CJF yalyampana bwino sana ne fikomo fya Buteko bwa Scotland elyo yalilenga nefi fikomo ukwampana bwino no mulinganya wa miceele. Nangu cibefyo, ishuko epo lyaba ilyakulundapo ukubombela pamo, ukusuminisha, ukukopelesha nokulundapo kwa milimo ya mulinganya wa miceele.

Mukulolesha pa **Mibombele isuma** (ubusuma bwafyo ifibombelo fya CJF fyayakanishiwe ukullosha mukukwanisha umulinganya wa miceele), ifyasangilwemo fili ngefi:

- **Ilipusho Lyakufwailisha 6:** Bushe yafikilepo shani, imibombele yakukwanisha umulinganya wa miceele, mu

bwampano nokubombela pamo ukwa CJF na balefikilisha iyi milimo mu calo, amabuteko elyo nababomfi banabo? Kuti caba icabunonshi ku milimo ya CJF ukubombela pamo nababomfi banabo abamu fyalo, mufyalo umo uyu mulimo wabombelwe, cilemoneka ukukwata ifikatumbukamo ifisuma. Kucakumwenako, ukupitila mukubikamo amaka nokukondenkana na babomfi bafyabulimi aba buteko pakusumbula ukutungilila ukulesangwapo ku ncende shamekalo ya bantu.

Ilipusho Lyakufwailisha 7: Bushe kufika pesa apo ubutungulushi bwa CJF na manshiko ya mitungulwile ileyendela pamo mukufikilisha ifikomo fya mulinganya wa miceele? Ukunakilila mumipelele ya ndalama kwalilumbilwe pamulandu wa kusumunisha nokusambilila. Nangu cibefyo, ukucelwa mukusuminisha kwa kufumya indalama – kulubali lumo pamulandu wa bwingi bwafiputulwa ifyakupitamo ilyashi – efyalumbwilwe nga mafya ku milimo imo. Mukulundapo, imilimo imo iikwete ifyakubomba ifingi kuti yakabila inshita iitali pakuti ifintu fingabikwa munkonka.

Ifyasangilwe pa mulanda wa **Mibombele Isuma** (ukwampana kwa mibombele ne fikomo) nafilondololwa pesamba:

- **Ilipusho Lyakufwailisha 8:** Nimu musango nshi umo abantu abo cakumine sana (ababulisha, banamayo, nabambipo) babombeelwepo nokusuminishiwa ukulandapo pa kufikilisha kwa CJF (pa cifiko ca milimo elyo no bwanshiko)? Imilimo ya CJF yalefwaya ukulolesha pa ncende ishabulisha sana lelo ilingi tepa bantu ababulisha sana, ukulolesha pa balenonkelamo mu mibombele ya iyi milimo iyalelokesha pa 'fikumine imibombele' ukucila ukulolekesha pakuibimbamo pakwishiba ifilekabila abekala calo. Imibombele isuma yalipusene ukulingana ne milimo, elyo kwakoseleshiwe no kupanga kwa milimo, umusango, elyo ne nshita. Ukumfwikisha kwa mulinganya wa miceele pali cila ncende ilingi line kwalepelela elyo kabili kuti kwakula mukupashanya nobulondoloshi bwe sonde lyonse. Mukulundapo, imimwene ya milimo ya CJF kupilibula ukutila kuti yafwaikwa inshita iitali pakuti ingafikilishiwa.
- **Ilipusho Lyakufwailisha 9:** Bushe imilimo iisangwa mu CJF isanshamo shani amasambililo?

Ubwampano bwa milimo bwalilundilwepo ukwakana kwa bwishibilo, elyo ukubombela pamo nababomfi banabo kwalikoseleshe umulinganya wa miceele. Kwaliko ifishinka fimo ifyakukopelesha nokutwalwa pantanshi pamulandu wa milimo ya CJF.

- **Ilipusho Lyakufwailisha 10:** Mibombele isumanshi iyo Ubuteko bwa Scotland bulebombela pakufikilisha amasambililo ukufuma ku CJF pakulundapo ukutungilila nokufikilisha kwa CJF? Ishuko lilasangwa ilyakulundapo ukubombela pamo, ukusuminisha, ukukopelesha nokulundapo kwa milimo ya mulinganya wa miceele. Kucakumwenako, ukupanga amanshiko yafikomo ifyatantikwa ifya masambililo no kulanshanya ku fipande fya CJF ifyakuntanshi pakushininkisha ukuti amasambililo yayakanishiwa ukufuma muli ishi ndalama shabwafwilisho.

Mukulosha ku **Fitumbuka** mu mulinganya wa miceele (ukufikilisha kwa fitumbuka mu mulinganya wa miceele), ukufwailisha kwasangile ifi:

- **Ilipusho Lyakufwailisha 11:** Nimu musangonshi umo imilimo ya CJF na manshiko yatungilila ifyatumbuka mu mulinganya wa miceele? "Nangu cakuti ifitumbukamo kuti fyapusana ukulingana na cila mulimo, CJF yalikwanisha ifitumbuka mu mulinganya wa miceele kuli cila ncende. Umulinganya wa misalanganishishe, inkonka elyo nemyalwile ya fintu ilingi fyali fyakulundapofye muli iyi milimo, elyo imilimo iyalelolesha pa nshila shonse shitatu yalibombelwe bwino. Nangu cibefyo, incende ishingi shilakumanya amafya ayengi. Ifitumbukamo filakabila ifishininkisho pakuti incende sha mekalo shingamona ukwaluka ukusuma ilyo kwasangwa ifintu ifyabipisha.
- **Ilipusho Lyakufwailisha 12:** Ukulolesha kuntanshi, bukosenashi, ubunasha, ifyakucilinganya elyo namashuko ifingasangwa mukutungulula nokufikilisha CJF elyo kabili ifi fintu bushe kuti fyapeela bwino ubwishibilo ku bwanshiko bwakuntanshi? CJF yalitendeka ukusela ukulola ku mulinganya wa miceele. Nangu cibefyo, ishuko lilasangwa ilyakulundapo ukubombela pamo, ukusuminisha, ukukopelesha nokulundapo kwa milimo ya mulinganya wa miceele. Mukulundapo, ukubombela pamo nefiputulwa ifiibombelafye fyalipelele elyo filemoneka ukuti kuti

fyaba na mafya ku milimo iyo ilipililwa indalama ukuti ifikilishiwe.

Ukulosha ku **Kutwalilila** kwa CJF (icifiko apo ifitumbuka mu mulinganya wa miceele fileenekelwa ukushipikisha), ukufwailisha kwasangile ukuti:

- **Ilipusho Lyakufwailisha 13:** Kufika pesa apo ababomfi na/nangu abalenonkelamo babuula ubwine ne mibombele ya mipekanishishe ya milimo, ukufikilisha, nokutwalilila kwa milimo?
Imilimo yalibombwa bwino pakukwanisha ukusuminishiwa nabekala calo pamo nababombela pamo no buteko, makamaka ilyo incende sha mekalo ya bantu shamonamo ubukumu. Kucakumwenako, uko iyi milimo yalangisha ifintu ifisuma ku bekala calo, makamaka mukuwamya imikalile elyo nokukwata kwa ndalama (umulinganya wa misalanganishishe), abaleyasuka balikwete sana isubilo ilyakutula iyi milimo ikatwalilila.
- **Ilipusho Lyakufwailisha 14:** Kufika pesa apo Ubuteko bwa Scotland bwatungilila CJF pakukoselesha ukubombela pamo ukwa CJ, ukusuminisha, ukukopelesha nokulundapo kwa milimo?
CJF yalitendeka ukusela ukulola ku mulinganya wa miceele nangu cakuti ishuko lilasangwa ilyakulundapo ukubombela pamo, ukusuminisha, ukukopelesha nokulundapo kwa milimo ya mulinganya wa miceele (moneni Ilipusho Lyakufwailisha 10).

Ifyakusondwelele

Ifyalo apali Malawi, Rwanda na Zambia fyaliba pa fyalo ifilesanshakofye panono kulyashi Iya kwaluka kwa miceele lelo efyalo fimo ifyakwata ubwafya sana mukullosha ku fitumbuka mu kwaluka kwa miceele. Imibombele ya mulinganya wa miceele kanshi ili iikankala sana pantu ilasuminisha ukutwalilila kwa buyantanshi ku fyalo fimo, tekupitilafye mukupeelwa indalama sha kutungilila imilimo ya kwaluka kwa miceele ukufuma ku fyalo ifyatumpuluka lelo namukukoselesha imibombele ya cila ncende iyakwasuka ku kwaluka kwa miceele nokufwaya ukukwanisha amakabilo yabo.

Ukukonkana ne cikomo ca Buteko bwa Scotland icilolesha pa mulinganya wa miceele elyo nefyalemba pa kufwailisha kwa mulinganya wa miceele, bakafwailisha balilanda pa bulondoshi ubu bwakonkapo ku milimo ya fipande ifyakuntanshi ifya CJF: 'Umulinganya wa miceele washintilila pa bantu, imibombele iyashintila pa nsambu sha bantu iyo iilefwaisha ukwakanya ubukumu bwa buyantanshi bwa calo ubwalingana elyo ne fisendo fya kwaluka kwa miceele mumulinganya, ilyo kuli ukukuula icicetekelo pakati ka fyalo ifyatumpuluka elyo nefyo ifiletumpuluka nombaline. Umulinganya wa miceele walimona ukuti abapina pamo nabo ababulisha sana ebabalilapo ukucushiwa no kwaluka kwa miceele, elyo kabili ebakaculisha sana, nangu cingaba cakuti balundakofye panono nokukanalundako icili conse mukuleta kwa ubu bwafya.'

Ubu bulondoloshi bwa mulinganya wa miceele bulingile ukubikwamo ifintu ifi:

- ukushininkisha imibombele ya kuisanshamo, iyalondololwa bwino ukulingana na cila ncende, ne mibombele iyashintilila pa makabilo ya buyantanshi (umulinganya wa nkonka);
- ukupeela ubwafwilisho kukushipikisha ku kwaluka kwa miceele ku ncende ishacushiwa sana na bantu ababa ku Masamba ye Sonde (umulinganya wa misalanganishishe); elyo na
- ukupanga ukumfwikisha namaka ayengasuminisha abantu ukuibimbamo mu kupanga kwa masalo namaisosele (umulinganya wa kwalula ifintu) pakusuminisha ubuyantanshi ubwalingana kabili ubwaketwalilila ilyo kuli ukushingwana nokwaluka kwa miceele.

Ifyasambililwe muli uku kufwailisha nifi:

- Cikankala sana ukutila CJF yalondolola bwino sana ifikomo fyaiko, ubulondoloshi bwa mulinganya wa miceele, ifilecetekelwa elyo ne mibombele ya abo abalepokelela indalama sha iyi milimo. Ici cilabafwilisha mukufikilisha ifikomo fya CJF;
- Inceshi shonse shitatu isha mulinganya wa miceele shaliba ishikankala mukufikilisha ifikomo fya CJF elyo kabili filingile ukwingishiwamo ukutendekela pa cipande ca kwanshika (ukupitila mukusala kwa mulimo, ukuceceta elyo nokupeela kwa nsebo):
 - **Umulinganya wa Nkonka:** Ukusanshamo ababomfi abali kunse yamulimo (pamo nga amabuteko ya fyalo ne misumba) elyo nababomfi abali mukati ka ncende (ukubikapo banamayo nabo ababulisha) ngolubali lwa mibombele yakusanshamo kabili iashintilila pa bukabilo bwa bantu mukwishiba abalingile ukubombelwapo nokushininkisha ukuti amasuko yasangwa ayalingene na cila ncende;
 - **Umulinganya wa Misalanganishishe:** Ukushininkisha ukuti kwaba ubwafwilisho ku kushipikisha kwa kwaluka kwa miceele (pamo nga ubuyantanshi bwa mikalile, ukukwata amenshi na malaiti, nafimbipo) fyabikwa muli iyi milimo (makamaka mu milimo iilelosha pakwalula kwa fintu elyo nokucefya amafya) pakushininkisha ukuti abalesendamo ulubali banonkelamo mu filecitika muli iyi milimo;
 - **Umulinganya wa Misalanganishishe:** Ukuibimbamo uwafikapo mukufwaya amasuko nokulanda pafyo balekabila, ukutungilila incende shamekalo ya bantu nokushininkisha ukuti kwaba ukutwalilila kwa filetumbukamo;
- Inshita iilekabilwa pakuti iyi mibombele ifikilishiwe ilingile ukubikwa mumanshiko yanshita aya uyu mulimo.

Ukufwailisha kwasanga ukuti imilimo ya CJF yalibombwa bwino mukufikilisha ifikomo fya mulinganya wa miceele, makamaka ilyo caisa mukubikamo umulinganya wa miceele mu mukufusha kwa bwishibilo ne mibombele ifyashinguluka umulinganya wa miceele ku Buteko bwa Scotland ukupitila mu milimo iyatungililwa na CJF. Nangu cakuti ifitumbukamo filapusana ukulingana nacila ncende, CJF yalikwanisha ukubomba kwa mulinganya wa miceele kuli cila ncende, ukubikapofye

nokulundulula kwa mibombele yakusanshamo incende sha mekalo ya bantu ishabulisha sana elyo na, munshita shimo, ukutungulilila umulinganya. Ici ecacitike ku milimo iyalelosha pa nceshi shonse shitatu isha mulinganya wa miceele, mukwampana pamo ne nababomfi bakuli cila ncende elyo naba cila calo nokushininkisha ukutila iyi milimo yaasuka ku bukabilo bwa bantu. Nangu cebefyo, amashuko yalasangwa yakukuula pali uku kubomba nokwakanyako ifisambililo ku bantu abengi ukucilafye pa babomfi bamilimo ya CJF.

CJF, ukupitila mu butantiko bwa milimo, ilasendelela inceshi shonse shitatu isha mulinganya wa miceele; imisalanganishishe, inkonka elyo nokwalula kwa fintu. Nangu cibefyo, nangu kwingabaukufula kwa kulolesha pa milandu iingi iya mulinganya wa miceele, ukusala kwa milimo ya CJF kwashintilila sana pa fikumine imisalanganishishe ya mulinganya wa miceele. Imilimo iyalolesha bwino pa nceshi shonse shitatu isha mulinganya wa miceele shilamoneka ukubomba bwino, shilafikapo mukufikilisha ifilefwaikwa elyo nefitumbukamo ifyakutwalilila. Nangu cibefyo, ifintu fimo ifya mulinganya wa miceele (pamo nga, ukuibimbamo pakupanga imilimo, ukubikamo amaka yakulanshanya nokusumbula umulinganya) kuti fyafwaya inshita iitali iyakufikilishiwa ukucila imilimo iyaseeka. Inceshi sha mulinganya wa nkonka nowa kwalula kwa fintu shikankala sana ilyo kwaba ukulolesha pa fikumine imibombele ya mulinganya wa miceele. Nangu cibefyo, ukulolesha pali ifi fintu mu milimo iyanshita iinono filapanga ubusanso ubwakuti incende shamekalo ya bantu kuti shasanshiwamo muli iyi milimo nokulundako amaka yabo kufilebombwa ifingaleta ifisuma, lelo ifitumbukamo ifinefine tabafimona. Ici kuti calolekeshiwapo ukupitila mukushininkisha ukuti imilimo yalolesha pa fikomo fyonse ifya mulinganya wa miceele mukupangwa nokufikilisha na/nangu ukubika pamo imilimo iyo iilelolesha pa fikomo ifyapusana ifya mulinganya wa micele mu ncende imoine.

Ifilefwaikwa Ukucitwa

Ifi ifyakonkapo efilefwaikwa ukucitwa ifilepeelwa kwi bumba lya butungulushi bwa CJF mu Buteko bwa Scotland pakutungilila ifipande fya CJF ifyakuntanshi:

- **Icilefwaikwa 1.** Cilefwaikwa ukuti CJF ipange inshila ishakusalilamo nokucecetelamo imilimo isho ishingashininkisha ukuti iyi milimo yanshamo ifikomo fyonse ifya mulinganya wa miceele (ukubikapo na inkonka pamo no kwalula kwa fintu) mu kupanga kwabo ukwa milimo pamo nokufikilisha.

- **Icilefwaikwa 2.** Cilefwaikwa ukuti CJF yaba pantanshi mukwakanya ifisambililo no kusambilila ukufuma mu butantiko bwabo pakwafwilisha imibombele ya ncende iyo iilesumbula ifitumbuka mu mulinganya wa miceele monse mu milimo yabo nokucilapo.
- **Icilefwaikwa 3.** Cilefwaikwa ukuti CJF yabikamo indalama mu milimo iikalamba na/nangu ukutungilila kwa milimo iinono pakupeela imilimo ya bwafwilisho ku ncende sha mekalo ya bantu.
- **Icilefwaikwa 4.** Cilefwaikwa ukuti CJF yakuula pa kunakilila kwa mibombele yabo iyo iiletungilila ukuibimbamo mu kupanga kwa milimo nokufikilisha elyo nokutungilila iyi milimo ukupitila mumipangile ya milimo iyanakilila elyo nenshila sha kupeeelamo insebo.
- **Icilefwaikwa 5.** Cilefwaikwa ukuti Ubuteko bwa Scotland bwabombela sana pa masambililo ya CJF pakutungilila ukubimbamo kwa mulinganya wa miceele ukufuma ku babomfi na manshiko yambi.